

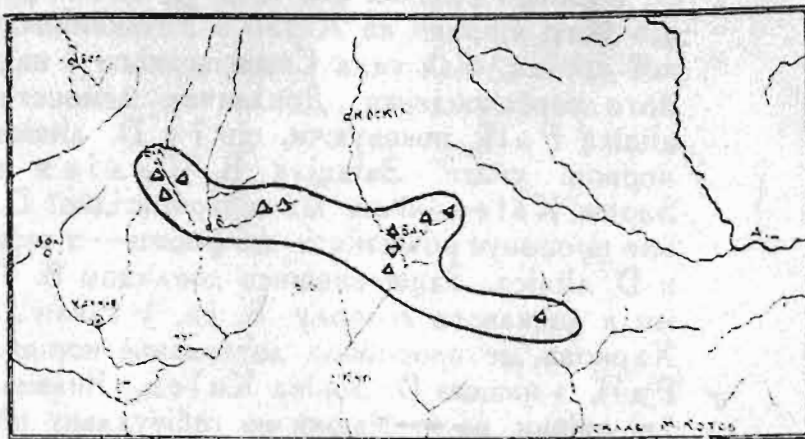
ПРО КРЕЙДЯНЕ ВОВЧАЧЕ ЛИЧКО (*DAPHNE SOPHIA KALEN.*) ТА ЙОГО ВИДОВУ САМОСТІЙНІСТЬ.

М. КЛОКОВ та М. КОТОВ.

Крейдяна дафна — *Daphne Sophia Kalen.* росте невеликим кущем по крейдяних одслоненнях північно-східної України та сумежної частини Росії. Її знайдено досі тільки по небагато-яких місцях, а саме (з заходу на схід) по таких:

На Курщині в Білгородському повіті: 1) в Бекарюківці та Ніжеголі (В. Черняєв, Калениченко, Ліндемман, Мізгер, Литвинов, А. Мальцев, В. Сукачев, Талієв, Паллон, Г. Ширяєв), 2) коло Соломина (В. Черняєв, І. Паллон), 3) коло Тайлинки (В. Черняєв) і на Харківщині, в кол. Вовчанському повіті, 4) між сел. Єфремівкою та М. Вовчою (В. Талієв), 5) нижче від Єфремівки на Правобережжі р. Вовчої (В. Талієв), на Вороніжчині в Валуйському пов. 6) коло Валуйок при хут. Симонівці (В. Талієв, М. Котов, Т. Скрябин, Б. Келлер), 7) там же, між Симонівкою та Принцівкою (М. Котов, Т. Скрябин), 8) коло слоб. Мандрової, під Самариним при хут. Кириченка (Б. Келлер), 9) коло Жирівки, праворуч р. Валуя (Б. Келлер), 10) над р. Козинкою, коло Петрівського, кол. Борок (В. Черняєв, В. Талієв, М. Котов) і 11) в Острогожському пов. коло с. Ровеньки (А. Думанський).

В цілому утворюється невеличкий довгастий ареал, що його разом з усіма перерахованими родовищами показано на поданій тут картці.

Мал. 1. Ареал *Daphne Sophia Kalen.* за сучасними відомостями.
Всі згадані родовища показано трикутниками.

Згодом коло цієї загадкової рослини утворено цілу літературу. Вперше відомості про неї ми знаходимо у проф. В. Черняєва: 1) з Курщини (1836 р.), що вважав крейдяну дафну за *Daphne oleoides* Schrb. і наводив таку для повітів „прилегающих к Харьковской и Воронежской губ. с юга“. Переглядаючи гербарій Черняєва, що переховується в Харківському Ботаничному Садку, ми бачимо таку послідовність назв для рослини: *Daphne oleoides*, *Daphne altaica* Pall., *Daphne Sophia Kalen.*

1849 р. дафну описав за новий вид проф. Калениченко ²⁾ з Бекарюківки, що явила собою по ньому класичне місце для відвідування *Daphne Sophia* ³⁾. В пізнішій своїй праці, відомому „Конспекте растений, дикорастущих и разводимых в окрестн. Харькова и на Украине“ Черняев уже називає дафну *D. Sophia Kalen.* 1892 р. М. Голенкин ⁴⁾ звернув увагу на те, що немає істотної різниці поміж *D. Sophia Kalen.* і *Daphne altaica* Pall. Трохи раніше Д. Литвинов ⁵⁾ висловив думку, що *D. Sophia* є рослина реліктова, яка вимирає зараз. Багато-хто з ботаників приєднався до думки Литвинова і почав уважати рослину за останок формації крейдового бору, що вимирає зараз, а в дольодовикові часи була поширена більше. Інші-ж, не відмовляючись від реліктовості *Daphne* почали за Голенкиним уважати, що вона є тотожня з *D. altaica*. Згодом В. Сукачов ⁶⁾ виказує вже таку точку погляду, що цю рослину занесено до нас з Алтаю. В. Талієв ⁷⁾ підтримує погляд Сукачова, проводячи його в багато-яких своїх наукових та популярних статтях. Талієв присвятив велику розвідку ⁷⁾ спеціально *D. Sophia Kalen.*, де він вважає все-ж її за самостійну, відмінну від *D. altaica* Pall., хоч і надто близьку до останньої расу, звертаючи увагу на одну відмінну ознаку між ними — на колір овочів: у Сибірської рослини ягоди чорні, а в нашої — червоні. Проте матеріялу для овочів було так замало, що питання по суті залишалось нерозв'язане. Влітку 1915 р. один з авторів цієї замітки (8) спеціально спостерігав забарвлення овочів у *Daphne Sophia Kalen.* в Валуйському пов. Спостереження ці тільки potwierдили, що овочі *D. Sophia Kalen.* червоні. 19 січня 1926 р. проф. В. Талієв читає доклад на Всесоюзному З'їзді Ботаників у Москві „Отношение между *Daphne altaica* и *D. Sophia*“. Доклад цей з'їлюстровано прекрасним матеріялом. *D. altaica*, що його зібрано на Алтаї в Устькамінногірському пов. Семипалатинської країни, біля села Семисівського і надіслано Талієву від одного його кореспондента. Докладчик демонструє овочі Сибірської *Daphne altaica* Pall., показуючи, що і в *D. altaica* поруч із чорними бувають червоні ягоди. Звідціля В. Талієв робить висновок, що *Daphne Sophia Kalen.* нічим від червоноягідної *D. altaica* Pall. не відрізняється, але пропонує розрізнити дві форми — з червоними та чорними овочами — в *D. altaica*. Зацікавившись докладом В. Талієва та його матеріялом, ми з ласкавого дозволу В. Ів. ¹⁾ взяли частину цього матеріялу до Харкова, де проробили достеменне порівняння правдивої *Daphne altaica* Pall. з нашою *D. Sophia Kalen.* Виявилось після порівняння, що обидві дафни, не вважаючи на габітуальну подібність, досить одмінні одна від одної за цілою низкою дрібних ознак, на які досі не зверталось відповідної уваги. Проте овочі в обох, як справедливо зауважив В. Талієв, певної різниці, що до коліру, не виявляють бо в обох вони б.-м. червоні. Дуже темночервоні (колір стиглої вишні) сухі овочі *D. altaica* вважалося досі за чорні. Такі-ж ніби чорні овочі *D. Sophia* є в матеріялі Турчанинівського гербарію. Коли їх роздивлятися на світло, і ті й ті темні плоди горять яскраво-червоним, пунсовим одблиском.

Рівняючи наші численні примірники *Daphne Sophia* з тими зразками *D. altaica* Pall. що їх передав нам В. Талієв, і до яких можна було приєднати рештки з гербарію Турчанинова ²⁾, ми знайшли такі відмінні поміж обома видами:

¹⁾ Користуємося з нагоди висловити вельмишановному Валерію Івановичу свою щирю подяку.

²⁾ Основний матеріял з *D. altaica* разом з іншими Сибірськими рослинами давно вже передано до Ленінграду.

Daphne Sophia Kalen. (мал. 2-A., a); *Daphne altaica* Pall. (мал. 2-B., b):

Мал. 2. Квітки і листки з цвітаних гілок. А, а — *Daphne Sophia* Kalen.; В, в — *D. altaica* Pall.; С, с — *D. caucasica* Pall.

К В І Т К И

Віночок¹⁾ 13-15 міл. завширшки.

Пелюстки²⁾ еліптично-ланцетуваті з пригостреним верхком, 6-7,5 міл. довгі та 2,5-3,75 широкі.

Рурочка квітки 9-11 міл. довга, вузька — 1,25-1,75 міл. завширшки при насаді, а при середині ще вужча 0,75-1 міл. завш., перев'язкувата, з пригостреною насадою. З поверхні вона, звичайно, б. м. густо обросла кучерявим пушком, нерви на ній малопомітні. Пилючкі висунено з її отвору. (На сухому, навіть недавньому матеріалі, віночки значно буріші чи темніші, як в *D. altaica*, навіть на старому матеріалі).

Віночок¹⁾ + 15 міл. широкий.

Пелюстки²⁾ — еліптичні з обкругленим верхком, ширші, 6,5-8 міл. довгі та 4,25-5 міл. широкі.

Рурочка квітки трохи коротша та ширша, 7,5-9,5 міл. довга і коло 2 міл. широка, при середині не звужена, з тупою чи обкругленою насадою. З поверхні вона тільки трохи пухнаста, на ній виразно помітно три жилки.

Пилючкі не висунено з її отвору.

(Сухі віночки ясніші, як в *D. Sophia*).

Л И С Т Я

Платівки листків довгасто-еліптичні, 26-56 (91) міл. довгі та 5,5-11,25 (19) міл. широкі (на неплідних гілках в-осени великі) з пригостреним чи притупленим верхком, скінчені на верхку тонким, колючкуватим остючком, — 0,5 міл. довгим, тонкі, зілясті; жилки на споді в них мало видатні, але, коли роздивлятися на світло, так на листині добре помітно з обох боків густу сітку дрібних жилок.

Платівки листків б. м. такі-ж, 24-47,5 міл. довгі, (5,5) 7,25-11,5 міл. широкі з притупленим (частіше) чи пригостреним верхком, скінчені трикутним гострячком не довшим за 0,25 міл. і зчаста малопомітним, грубенькі, шкур'ясті; жилки зі споду в них видатні, але коли роздивлятися на світло, так на листині зовсім непомітно сітки дрібних жилок.

¹⁾ Морфологічно це чаша — calyx.

²⁾ Власне, дільця чаші — sepal.

О в о ч і

Овочі спостережено тільки дуже рідко. За всіма відомостями, вони червоні. На екземплярах з гербарію Турчанинова вони дуже темні, на світло пунсові.

Срес. ехат.: №№ 1, 2, 3, 6 и 7 попереднього списку родовищ.

Овочі темні, на світло пунсові або червоні, на світло рожеві. В нашому матеріалі перші 8 × 6 міл. завбільшки, другі — 5 міл. (недорозвинені?). У гілочки з червоними плодами листки трохи вужчі, як звичайно.

Срес. ехат.: 1. Семипалатинская обл., Устькаменногогорский у., село Семисовское 14-VI—24 р. (кв.) зібрав... 2. Теж, IX того-ж року (ов.) ex herb Talijev. 3. Алтай (кв.) in herb Turcz.

Daphne Sophia Kalen., як і *D. altaica* Pall. порівнювано з *D. caucasica* Pall., поширеною на Кавказі („в некоторых пунктах переднего Кавказа ?), в лесах Кубинского уезда, в Западном Закавказье и в долине р. Куры... приводится еще только для одного пункта Малой Азии“. (Д. Сосновский Flora Caucasica III (9, 257), але ця остання дафна віддалена систематично від перших двох більше як вони одна від одної. Спадають на очі, поперше значно дрібніші квітки, не ширші, як 10 міл., а подруге, характерні горішні листки з ніби стятим упоперек верхком. Рурочка чаші ще пухнатіша, як у *D. Sophia Kalen.*, і вкрито пушком ще спідні боки пелюсток, голі в *D. Sophia*. Самі пелюстки б.-м. клинуваті, найширші при основі. Цікаво, що за Сосновським (ib., 263), у *D. caucasica* Pall. є теж червоноягідна та чорноягідна відміни, як і в *D. altaica* Pall. Ознаки *D. caucasicae* наведено тут за гербарним матеріалом: Срес. ехат.: 1. *Daphne salicifolia* Lam. *D. caucasica* Pall. Iberia. Willhelms. 2. *Daphne caucasica*. In Cartilinae campo Muchran ad. omnem Ksani, tum ad. Liachuri circa Gari. Szovits — in herb. Turcz.

Перші примірники можна віднести до var. *axilliflora* Keissl., другі до типової форми. Габітуально до наших дафн більш підходять перші. На поданому тут малюнку показано головні відміни поміж усіма трьома видами. Очевидно, треба буде остаточно погодитися з тим фактом, що у нас, на Алтайї та на Кавказі ростуть різні розмежовані і географічно і морфологічно раси з одного тісного циклу. Д. Сосновський (l. c.) гадає, що це будуть рештки старого первісного виду, який у посередніх місцях між їхніми сучасними ареалами вимер. Варто зазначити тут, що між нашою *D. Sophia Kalen.* з її показаним вище вузьким ареалом та *D. altaica* Pall., що росте, за Криловим (Флора Алтай і Томск. губ., 1179), „в степной области, в юго-западных предгорьях Алтая, по скалам и каменистым склонам холмов и невысоких гор, и... также в Тарбагатае¹⁾“, було показано колись Keissler'ом „Die Arten der Gattung *Daphne* aus der Sect. *Daphnanthes*“ in. Engl. Botan-Jarb. XXV, 1898, стр. 41 посереднє родовище в Оренбургській губ., ще її досі не перевірене.

Отже, з нашого досліду висновок такий: *Daphne Sophia Kalen.* являє собою самостійний вид, і змагання про її тотожність із *D. altaica* Pall. треба на цьому твердженні скінчити. Думка про недавнє, занесене походження *D. Sophia* ніколи не мала за собою певних підстав. а зараз ми гадаємо, в всі підстави, щоб одмовитись од неї остаточно.

¹⁾ У Федченка та Флерова „Conspect. Florae Turkest.“ (час. 6, стр. 298 Юрьев. 1916) *D. altaica* Pall. показано для Семипалатинського краю і Тарабгатаю.

D a p h n e

Sophia Kalen.

Lobi perianthi elliptico-lanceolati in apice acutati. 6-7,5 mm. long. et 2,5-3,75 mm. lat. Tubus perianthi 9-11 mm. lng., 1,25-1,75 mm. lat. basin, ad mediam angustatus 0,75-1 mm. lat., + dense pubescens. Antherae tubulum superantiales, demonstratae.

Folia oblongo elliptica 25-56 (91) mm. lng., 5,5-11,25 (19) mm. lat., in apice acutata vel obtusata et tenuiter setulosa, setula + 0,55 lng. tenuia, herbacea, nervis omnibus (in luminis) manifestis.

Васка рубра (Fructif. rarissime!).
Icon. nostr. — 2, f. a, A.

altaica Pall.

Lobi perianthi elliptici, in apice rotundati, 6,5-8 mm. lng. et 4,25-5 mm. lat. Tubus perianthi, brevior et latior, 7,5-9,5 mm. lng., 2 mm. lat., ad mediam non angustatus, rare pubescens. Antherae tubulum non superantiales.

Folia 24-47,5 mm. lng. (5,5) 7,25-11,5 mm. lat., in apice obtusata vel acutata, paulo-apiculata, non setulosa, crassiuscula, coriacea, nervorum reticulo non distincto.

Васкае атро-рубрае вел рубрае.
Icon. nostr. 2, f. в, B.

Література про *Daphne Sophia Kalen*:

1. В. Черняев: О произведениях растительного царства Курской губернии. Журн. Минист. Внутр. Дел за 1836 р.
2. Kaleniczenko „*Daphne Sophia*“ in *Bullet. de la soc. des Natur. de Mosc.* 1849 р. 311, t. 3.
3. І. Паллон Памятники природы Курской губ. Бекарюковка. Бюл. Харьк. Общ. Люб. Прир. 1917, № 2-3, стор. 1-10.
4. М. Голенкин. „Заметка о *Daphne Sophia Kalen.*“ Проток. засед. Моск. Общ. Исп. Прир., 1892, № 1, 2.
5. Ф. Литвинов. Геоботанические заметки о флоре Европейской России (*Bullet. Mosc.* 1890, № 3).
6. В. Сукачев. О болотной и меловой растительности юго-восточной части Курской губ. Труды Харьк. Общ. Испыт. Прир. 1902 р. XXXVII.
7. В. Галіев. „О *Daphne Sophia Kalen.*“ Окр. відб. з Тр. Харьк. Общ. Исп. Прир. 1911.
8. М. Котов. „Волчегородник Софьи — *Daphne Sophia Kalen.*“ Бюлет. Харьк. Общ. Любит. Прир. № 4, 1915 г.
9. Б. Келлер проф. „Растительность Воронежской губ.“. Материалы по естественно-историческому исследованию Воронежской губернии, в. II, Воронеж 1921 г.

DAHPNE SOPHIA KALEN. DATA FOR DISTINCTION OF THE ENDEMICS OF UKRAINE AND ADJOINING REGIONS.

M. KLOKOV and M. KOTOV.

Having compared the Altai species of *Daphne altaica* Pall., with our *Daphne Sophia Kalen.*, the writers are now convinced that they are two quite different plants distinguishable by their leaves, flowers, petals and other particulars. Therefore one can no longer consider these two plants as one and the same species.

Daphne Sophia Kalen. is our endemic which occurs in decaying chalk pineforest in very few places, viz.: 1) in Belgorod district of the Kursk province, 2) in Volchansk d. of the Kharkov pr., 3) in Valuiky distr. of the Voronej prov. and 4) near the village of Rovinki in the Ostrogshch distr. of the same province.